

SOLONS WETGEVING

AANGAANDE

HET ERFREGT.

Ofschoon wij SOLONS wetgeving slechts zeer onvolledig kennen en de wetten, die men met volle zekerheid de zijne noemen kan, niet zeer talrijk zijn, schijnt evenwel het erfregt hierop uitzondering te maken en met toereikende juistheid bekend te zijn. Wij vinden toch bij de redenaars een aantal wetten op dit stuk, die met name tot SOLON worden teruggebragt en verschillende hunner redevoeringen, met name die van ISAEUS, loopen over quaesties van erfregt. Toch leert eene naauwkeurige beschouwing iets anders. De wetten die op naam van SOLON bij de redenaars worden aangehaald zijn gedeeltelijk onvolledig, gedeeltelijk door de grammatici uit de woorden van den redenaar zelven opgemaakt. Hare interpretatie is dan ook zoo moeijelijk, dat ofschoon thans reeds zoo velen [1] aan dit onderwerp hunne krachten beproefd hebben, de meeste punten een opzettelijk en naauwgezet onderzoek nog altijd overwaardig blij-

---

[1]) Over dit onderwerp zijn in de eerste plaats te noemen: Petit., Legg. Att. p. 575 vlgg. Bunsen, de iure hereditario Atheniensium, Gött. 1813. Schömann, Isaei Orationes Gryphisw. 1831. Van Stegeren, de Conditione Civili feminarum Atheniensium, Zwol. 1839. Schelling, de Solonis Legibus apud Oratores Atticos, Berol. 1842. Alleen uit aanhalingen ken ik: W. Jones, the speeches of Isaeus, Lond. 1779. Platner, Heidelb. Jahrbb. 1814. p. 1169—1199 (Recensie van Bunsen). C. de Boor, über das Attische Intestat-Erbrecht. Gans, das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwickelung, Berl. 1824. Bd. I. p. 290 vlg. C. F. Hermann, Lehrbuch der Griechischen Antiquitäten III. § 63, Anm. 3, p. 302.

ven. Het is mijn plan niet dit werk in zijn geheel te ondernemen. Ik wil alleen aan een voorbeeld, de erfopvolging bij versterf doen, zien hoeveel hier nog overblijft te doen.

De oudste wetgevers, MOZES, SOLON, de Tienmannen konden zich in hunne wetten die volledigheid niet ten doel stellen, die men thans bij het zamenstellen van ieder wetboek bereikt. De mindere beschaving van hun volk maakte eene uitvoerigheid als die van onze wetboeken ook onnoodig. Zij zochten geene theorie, maar vroegen welke wetten in hunne maatschappij in de praktijk onmisbaar waren; zie daar hetgeen zij met het oog op het verleden konden zamenstellen; maar aan de behoefte eener toekomstige beschaafdere maatschappij, aan vollediger wetgeving, konden zij even weinig voldoen, als men bijv. een eeuw geleden eene thans bruikbare wet voor vrijheid van drukpers of onteigening had kunnen maken. Zoowel te *Rome* als te *Athene* zag men intusschen weldra in, dat men zich bij de eerste proeve der oudste wetgevers niet lang zou kunnen bepalen. Al aanstonds moesten zich gevallen voordoen, welke de wetgever of geheel over het hoofd had gezien of onvolledig behandeld had. Te *Rome* besloot men jaarlijks in het burgelijk regt de ontdekte leemte aan te vullen en de aangewezene ongelijkheden te verbeteren, en hun burgerlijk regt is geworden hetgeen het thans is. Te *Athene* vond men een regtsvorm uit, de εἰσαγγελία, d. i. volk of senaat maakte voor ieder bijzonder onvoorzien geval, eene afzonderlijke wet, volgens welke de regters de zaak zouden behandelen, terwijl men vergat die afzonderlijke wet later tot eene algemeene te verheffen; en hunburgerlijk regt is altijd nagenoeg even onvolledig gebleven, als het ten tijde van SOLON was [2].

Er is uit dit alles eene belangrijke gevolgtrekking te maken. Daar de wet zoo onvolledig was en zoo dikwijls bijzondere omstandigheden in aanmerking moesten genomen worden, konden de regters niet altijd naar strikt *regt* hun gevoelen uitbrengen, maar moesten, hetgeen buitendien toch altijd de strekking

---

[1]) De wetten welke DEM. Tim. § 20—23 en § 33 gevonden worden, blijken geheel ondoeltreffend geweest te zijn.

eener jury is, naar *billijkheid* handelen. Dit is het, wat DEM. Arist. § 96 noemt γνώμη τῇ δικαιοτάτῃ δικάζειν. Maar moesten de regters soms straffen, waar de wet zweeg, b. v. bij de προστίμησις, DEM. Tim. § 114, of vrijspreken, waar de wet veroordeelde, dan spraken zij geen regt meer *volgens* de wet maar *over* de wet: zij *beoordeelden* haar, maar *pasten* haar niet *toe*. In dien zin kon DEM. Tim. § 148 zeggen: ἁπάντων κυριώτατον τὸ δικαστήριον. Zelfs PLUTARCHUS Sol. 18 begreep dit reeds, maar beging de fout, aan de *bedoeling* van SOLON toe te schrijven, wat in den aard der zaak ligt: λέγεται δὲ καὶ τοὺς νόμους ἀσαφέστερον γράψας, καὶ πολλὰς ἀντιλήψεις ἔχοντας, αὐξῆσαι τὴν τῶν δικαστηρίων ἰσχύν· μὴ δυναμένους γὰρ ὑπὸ τῶν νόμων διαλυθῆναι περὶ ὧν διεφέροντο, συνέβαινεν ἀεὶ δεῖσθαι δικαστῶν, καὶ πᾶν ἄγειν ἀμφισβήτημα πρὸς ἐκείνους, τῶν νόμων τρόπον τινὰ κυριεύοντας.

Uit dit alles volgt, dat wij ons moeten wachten ons onderzoek te rigten tot het ophelderen van dubbelzinnigheden of het beantwoorden van vragen, die SOLONS wetgeving zelve onbeantwoord liet. Hij stelde zich bij erfopvolging b. v. niet de vraag: welke gevallen *kunnen* zich voordoen; maar welke gevallen doen zich meestal voor? Zoo sprak hij niet van erfopvolging bij plaatsvervulling in de regte nedergaande wettige linie *in het oneindige*, maar bepaalde zich bij het noemen van den derden graad (der achterkleinkinderen), als zijnde het uiterste dat hij zich in de praktijk van toepassing voorstelde. Derhalve is de vraag of men dan van den *abavus* of *atavus* te *Athene* niet erven kon, geheel overtollig [3].

Herinneren wij ons thans de bepalingen van SOLON omtrent de erfopvolging bij versterf.

Wanneer iemand zonder testament stierf, dan werden zijne goederen onder zijne wettige zonen gelijkelijk verdeeld. Wettigheid toch is bij iedere erfopvolging bij versterf een volstrekt vereischte. Bij ontstentenis van zonen vervielen de goederen aan zijne kleinzonen (υἱδοῖ), en bij gebreke van dezen aan zijne kleindochters (υἱδαῖ), staaksgewijze. Volgens den algemeenen regel: κρατεῖν τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, kwamen de

---

[3]) SCHELLING, t. a. p. p. 107.

goederen ook eerst bij onstentenis van deze aan zijne dochters, die alsdan *ἐπίκληροι* waren, en door hare naaste bloedverwanten (met de erfenis als bruidschat) ten huwelijk konden geëischt worden, natuurlijk de op- en nedergaande linie uitgesloten. Na haren dood verviel de erfenis aan hare zonen, de *θυγατριδοῖ* des erflaters, en bij ontstentenis van deze aan de *θυγατριδαῖ*, die dan op hare beurt *ἐπίκληροι* waren. Volgens dit beginsel erfden dus de dochters van de zonen des overledenen, de *υἱδαῖ*, vóór de zonen zijner dochters, de *θυγατριδοῖ*. De hier gestelde gevallen kwamen intusschen betrekkelijk zeldzaam voor, omdat de Atheners er zeer op gesteld waren door *adoptie* (*ποίησις*) te zorgen, dat hunne familie (*οἶκος*) niet uitstierf. Zeer dikwijls adopteerde men bij testament, waarbij dan de aangenomen zoon gehouden was de dochter zijns aangenomen vaders te huwen. De gewoonte, zoo niet de wet, wees hiertoe den naasten bloedverwant aan, de opgaande linie, gelijk van zelf spreekt, uitgezonderd. Stierf iemand zonder nakomelingen, dan kwam de nalatenschap aan zijnen vader[4] en na diens dood aan zijne broeders of zusters van denzelfden vader (*ὁμοπάτριοι*), onder dezelfde bepalingen als boven voor hunne zonen en dochters, zoodat de dochters van zijne nicht door zijne zuster in de laatste plaats kwamen. Daarna viel de erfenis achtereenvolgens in handen van de ooms van vaderszijde en vervolgens van de tantes van vaderszijde, met dezelfde bepaling van plaatsvervulling voor den tweeden graad der nederdalende linie. Na de ooms kwamen derhalve hunne kinderen, de *ἀνεψιοί* des overledenen, eindelijk de *ἀνεψιῶν παῖδες* of *ἀνεψιαδοῖ*. Zoo de familie van vaders zijde tot dus ver uitgestorven was, kwam de nalatenschap aan de familie van moederszijde des overledenen, eerst zijne moeder, dan zijne broeders of zusters van dezelfde moeder, de *ὁμομητριῶν* enz. op dezelfde wijze en volgens dezelfde wetten als bij de familie van vaderszijde. Was ook van deze familie niemand meer in leven, dan kwam de nalatenschap terug aan den naasten bloedverwant van vaderszijde.

---

[4]) BUNSEN p. 21 en GANS p. 367—370 zijn hier verdeeld. De laatste ontkent het erfregt des vaders, doch wordt voldoende wederlegd door SCHELLING, p. 108vlgg. volgens welken ik hem aanhaal.

Ik heb hier zonder bewijs datgene nedergeschreven, wat mij, als het resultaat der tot heden toe ingestelde onderzoekingen, voorkwam vast te staan. Er is intusschen één punt hetwelk ik vooraf nader wil bespreken, zonder mij van SCHÖMANNS gevoelen, Is. Orat. p. 456, te willen verwijderen. Ik bedoel een merkwaardig voorbeeld van de dubbelzinnigheid en onvolledigheid van SOLONS wetgeving op dit stuk. Wij hebben gezien, dat de erfenis in de familie des vaders bleef tot aan de kinderen van volle neven of nichten, en dat zij eerst bij ontstentenis van deze aan de moeder des overledenen en hare familie verviel. Volle neven (*fratres et sorores patrueles, amitini* of *amitinae;* met de *fratres consobrini* en *sorores consobrinae* hebben wij hier niets te maken) worden gelijk bekend is *ἀνεψιοί* genoemd; om hunne kinderen aan te duiden vormde men het woord *ἀνεψιαδοῦς*, op dezelfde wijze als *υἱδοῦς*, *θυγατριδοῦς*, *ἀδελφιδοῦς* [5]. Dikwijls noemde men hen echter ook *ἀνεψιῶν παῖδες*, volmaakt in dezelfde beteekenis. De overledene is gelijk van zelf spreekt de zoon des oudooms (*propior sobrinus*) zijner *ἀνεψιῶν παῖδες* (*fratrum et sororum patruelium, amitinorum, amitinarum, filii, filiae*). De wetgever nu had de bedoelde bepaling omtrent het erven der *ἀνεψιαδοῖ* aldus uitgedrukt: *Ἐὰν δὲ μὴ ὦσι πρὸς πατρὸς μέχρι ἀνεψιῶν παίδων, τοὺς πρὸς μητρὸς τοῦ ἀνδρὸς κατὰ ταὐτὰ κυρίους εἶναι.* Men gevoelt evenwel ligt dat deze woorden voor eene dubbele uitlegging vatbaar zijn; want behalve dat *ἀνεψιῶν παῖδες* beteekenen kan hetgeen ik boven gezegd heb, kunnen er ook mede worden aangeduid de kinderen van volle neven, de *sobrini* van het Romeinsche regt. 't Is hetzelfde onderscheid als tusschen *sobrinus* en *consobrini filius:* de eerste is in den zesden, de andere in den vijfden graad aan den overledenen verwant. Ik twijfel thans niet meer of door SOLON werden met *ἀνεψιῶν παῖδες* de kleinkinderen van den oom bedoeld, niet (wat het ook kon beteekenen) de kleinkinderen van den oudoom. Doch de aandacht moet er op gevestigd worden, dat deze dubbelzinnige uitdrukking den regters vrijheid liet in ieder geval zoodanig te handelen als der instandhouding der familie (*ἵνα μὴ ἐξερημωθείη ὁ οἶκος τοῦ τελευ-*

---

[5]) ARIST. Byz. Fragm. Ed. Nauck., p. 148.

τήσαντος) het meest bevordelijk was. Behoefte aan naauwkeuriger bepalingen bestond daarom minder, omdat deze en dergelijke gevallen zich wegens de menigvuldige adopties uiterst zeldzaam voordeden. Een voorbeeld hoe de erfenis toegewezen wordt aan den *sobrinus* met voorbijgang der familie van moederszijde, dus tegen de eigenlijke bedoeling van SOLONS wetgeving, vindt men in de rede van ISAEUS over de nalatenschap van HAGNIAS en in die van DEMOSTHENES tegen MACARTATUS.

Karakteristiek voor het wezen der Attische regtspleging is de geringe waarde die men aan testamenten hechtte. Het onderschuiven van uiterste willen had te *Athene* eene schrikbarende uitbreiding gekregen, zoodat hij die *κατὰ γένος* om eene erfenis vroeg, niet ligt vergat de regters er op te wijzen, hoeveel beter zijn regt was, dan dat van hem, die *κατὰ διαθήκην* vroeg [6]. Komisch gekleurd maar zeker naar het leven geteekend zijn de verzen bij ARISTOPHANES Vespp. vs. 583 vlgg.:

Κἂν ἀποθνήσκων ὁ πατήρ τῳ δῷ καταλείπων παῖδ' ἐπίκληρον,
κλάειν ἡμεῖς μακρὰ τὴν κεφαλὴν εἰπόντες τῇ διαθήκῃ
καὶ τῇ κόγχῃ τῇ πάνυ σεμνῶς τοῖς σημείοισιν ἐπούσῃ,
ἔδομεν ταύτην ὅςις ἂν ἡμᾶς ἀντιβολήσας ἀναπείσῃ.

Laten wij na dit alles, hetwelk ik slechts als inleiding beschouwd hebben wil, tot mijn eigenlijk onderwerp komen.

Wanneer iemand sterft, zonder erfgenamen in de op- of nedergaande linie na te laten, vervalt de erfenis bij ontstentenis van broeders of broeders kinderen, aan de zusters of na haar overlijden aan hare kinderen. Deze plaatsvervulling zou natuurlijk staaksgewijze moeten plaats hebben, en zoo is het in dergelijke gevallen niet alleen voor zoo ver ik weet in alle andere wetgevingen, maar ook in de Attische. Onnaauwkeurige explicatie van een paar plaatsen uit ISAEUS heeft evenwel BUNSEN tot het vermoeden gebragt, dat de zusters niet alleen met de kinderen harer vooroverledene zusters, maar ook met hare eigene kinderen, de nalatenschap gelijkelijk of volgens hoofden verdeelden. SCHÖMANN zag geen kans eene betere explicatie der hiertoe betrekkelijke plaatsen van ISAEUS te leveren, en werd,

[6]) Is. de Cleon. Hered. § 41, alwaar ook SCHÖMANN de plaats van ARISTOPHANES aanhaalt.

hoewel schoorvoetend, verleid dit gevoelen althans gedeeltelijk te omhelzen. Wanneer ik van deze plaatsen eene andere explicatie geef, die althans *mogelijk* is, verbeeld ik mij, dat men het *waarschijnlijke* niet zal ontkennen, daar het toch inderdaad vreemd zou zijn, dat de wetgever hier zonder reden alle analogie zou hebben verlaten. In ieder geval is de *noodzakelijkheid* van het aannemen van het vreemde gevoelen van Bunsen hiermede vervallen. Ik mag van de lezers van een tijdschrift niet vergen, dat zij zich de moeite zullen getroosten vele plaatsen na te slaan, en begin dus met de plaats van Bunsen (p. 27) in haar geheel mede te deelen: Fratribus fratrumque liberis non relictis, secundum claram illius legis apud Isaeum explicationem[57], sorores sororumque liberi vocantur. Illae igitur inter se pari haud dubie iure fruentur. Deinde soror cum filio ab altera mortua relicto dimidiam hereditatis partem accipiet, neque adhibenda hic lex in ceterorum cognatorum hereditate semper spectanda, qua masculi feminis eiusdem stirpis praeferantur[58]. Si vero plures iam ex altera sorore exstent, aequales omnes sibi partes postulasse ea maxime de causa credendum est, quod cum ipsa matre liberi sororis in capita divisisse hereditatem videntur. Primum enim cum in lege de fratribus *aut* eorum liberis agatur, Isaeus expresse sorores semper *et* eorum liberos vocatos ea esse dicit. Deinde haec sententia iis, quae in difficillima Isaei de hereditate Dicaeogenis oratione narrantur, egregie firmatur. Dicaeogenes, Menexeni cuiusdam filius, neque liberis neque fratribus eorumve liberis relictis decesserat. Exstabant vero sorores et filii filiaeque ex iis natae. Eius igitur quam Polyaratus quidam duxerat sororis filius[59], sibi et altera filia nato Cephisodoto eandem hereditatis partem deberi dicit[60]. Inde sequitur filios, matre etiam, defuncti sorore, viva, successionis iura habuisse. Deinde narrat ille, eandem, quae a ipsius matri, hereditatis partem ei etiam feminae, quae a Dicaeogene cum dote Protarchidi cuidam sit desponsa, sive sorori suae deberi[61].

Vides igitur et matri eius, Dicaeogenis defuncti sorori et ipsi et sorori hereditatis partem tribui. Quae si vera sunt, fratrum quidem liberos, quibus patris tantum nomine aliquid deberetur, in stirpes hereditatem divisisse, feminis masculae stirpi postpositis, sororum vero liberos suo nomine ad successionem in avun-

culi bona vocatos, aequales et inter se et cum matre partes accepisse, statuendum est. Cuius sententiae aliud testimonium ISAEI de PHILOCTEMONIS hereditate oratio praebet, qua vero per se neutiquam cum IONESIO illud probari dixerim, cum de adversario XENOCLE tot sibi repugnantia narrentur, ut hoc etiam non legi sed illius amentiae tribuere possis.

PHILOCTEMONE, EUCTEMONIS filio, deinde et hoc ipso mortuo, CHAERESTRATUS illius sororis filius se adoptatum ab eo dixerat. ANDROCLES vero, illum intestatum esse mortuum contendens [62], sibi proximitatis iure alteram huius filiarum viduarum viduam cum quinta hereditatis parte postulaverat. Quod explicari non potest, nisi statuas et duas PHILOCTEMONIS sorores [63] et liberos earum, ex altera filiam, ex altera filios duos, aequis partibus hereditatem accepturos fuisse, si iustam causam ANDROCLES habuisset. Hoc verum esse ex reliqua etiam oratione apparere videtur: semper enim ISAEUS EUCTEMONIS filias, PHILOCTEMONIS sorores earumque liberos hereditate ab illo privari conqueritur [64].

Aanteekeningen. 57. Is. Hag. Hered. § 1: Ὁ νόμος περὶ ἀδελφοῦ χρημάτων πρῶτον ἀδελφοῖς τε καὶ ἀδελφιδοῖς πεποίηκε τὴν κληρονομίαν, ἂν ὦσιν ὁμοπάτορες· ἐὰν δὲ οὗτοι μὴ ὦσι, δεύτερον ἀδελφὰς ὁμοπατρίας καλεῖ καὶ παῖδας τοὺς ἐκ τούτων.

58. Is. Apollod. hered. § 19: ex interpretatione haud dubie huius legis: Ἐστὶ δὲ νόμος, ὅς, ἐὰν ἀδελφὸς ὁμοπάτωρ ἄπαις τελευτήσῃ καὶ μὴ διαθέμενος, τήν τε ἀδελφὴν ὁμοίως κἂν ἐξ ἑτέρας ἀδελφιδοῦς ἢ γεγονὼς, ἰσομοίρους τῶν χρημάτων καθίστησι.

59. Is. Dicaeog. hered. § 5.

60. Is. l. l. § 12.

61. Ib. § 26. Πρωταρχίδῃ γὰρ Ποταμίῳ ἔδωκε Δικαιογένης τὴν ἀδελφὴν τὴν ἑαυτοῦ. Quibus verbis DICAEOGENES ille defunctus, de cuius certatur hereditate, qui sorores actorum matres, in matrimonium collocaverat, significatus esse non potest, cum PROTARCHIDES in earum maritis non nominetur (§ 5). Cogitandum igitur esset de DICAEOGENE minimo, reo, qui et in ceteris huius orationis locis nomine illo nude posito intelligitur. Atqui huius soror quomodo partem hereditatis accipere poterat? Amplectenda igitur REISKII a IONESIO quoque adoptata emendatio, qui pro ἑαυτοῦ legit ἐμαυτοῦ, ut ad actorem ipsum referatur.

62. Is. Philoct. hered. § 46.
63. Is. l. l. § 6 et 32.
64. ib. § 32. § 47, inprimis vero § 30.

Eene geleidelijke beschouwing van BUNSENS argumenten zal ons het best tot de waarheid brengen.

Het eerste geval, dat hij stelt, is, dat iemands zuster en de zoon zijner zuster tot de erfenis geregtigd zijn. In dit geval, zegt hij, ontvangt ieder de helft en de bepaling der wet, die mannen vóór vrouwen roept, is hier niet van toepassing. Het stuk, waarop BUNSEN zich beroept, vindt men DEM. Macart. § 51 en elders bij ISAEUS; het luidt aldus: *ἐὰν δ' ἀδελφοὶ ὦσιν ὁμοπάτορες καὶ ἐὰν παῖδες ἐξ ἀδελφῶν γνήσιοι, τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν λαγχάνειν· ἐὰν δὲ μὴ ἀδελφοὶ ὦσιν ἢ ἀδελφῶν παῖδες* [*ἀνεψιοὺς καὶ παῖδας*, volgens de invulling van BUNSEN], *ἐξ αὐτῶν κατὰ ταὐτὰ λαγχάνειν· κρατεῖν δὲ τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀρρένων, ἐὰν ἐκ τούτων* (volgens SCHELLING p. 122) *ὦσι καὶ ἐὰν γένει ἀπωτέρω.* Het behoeft intusschen geen lang betoog om in te zien dat deze bepalingen van het betere regt der mannen alleen betrekking hebben op personen, die den overledenen in *denzelfden* graad bestaan. Zoo moeten de dochters van iemands broeders erven vóór de zonen zijner zuster en zijne zusters vóór hare zonen, ofschoon zij b. v. moeten wijken voor de dochters van zijnen broeder. De kinderen intusschen van vooroverleden broeders of bij ontstentenis van deze van vooroverleden zusters erven met hunne ooms of moeijen bij plaatsvervulling. Zoo ook in het geval dat BUNSEN stelt. Iemand laat na eene zuster en den zoon van eene vooroverledene zuster. Was deze laatste de zoon van zijnen broeder, dan erfde hij met voorbijgang zijner tante; thans evenwel komt hij in plaats zijner moeder en deelt de erfenis gelijkelijk met zijne tante. Hierin is dus niets tegen het algemeen beginsel der wet.

De plaats evenwel, die BUNSEN n. 58 uit ISAEUS aanhaalt, zou kunnen doen vermoeden, dat hieromtrent eene bijzondere bepaling bestond, dus tegen de algemeene wetten. Juist dit zelfde, *ἐστὶ δὲ νόμος κτέ.*, schijnt den anders zoo naauwkeurigen schrijver op het dwaalspoor gebragt te hebben. ISAEUS haalt alleen bij gevolg uit de wet die bepaling, die voor zijne tegenwoordige zaak van toepassing was; en iedere zwarigheid verdwijnt,

zoo men niet vertaalt » er is eene wet" maar » er is eene bepaling". Het was te meer wenschelijk dat de redenaar zoo spreken zou, omdat de kortheid der wet ligt zou gemaakt hebben, dat hij niet begrepen werd. Hij laat dan ook iets verder tot bewijs van zijn beweren de wet in haar geheel voorlezen. Voeg er bij dat het niet waarschijnlijk is, dat de wetgever, die zich op kortheid toelegde, in een zoo bijzonder geval afzonderlijk zal hebben voorzien.

BUNSEN vindt vervolgens waarschijnlijk, dat zoo iemand eene zuster naliet en meerdere kinderen eener vooroverledene zuster, deze laatste met hunne tante de erfenis gelijkelijk deelden, *omdat* de kinderen der zuster met hunne moeder de erfenis gelijkelijk deelden. Vervalt dit laatste, dan vervalt natuurlijk ook de gevolgtrekking, die hij er uit afleidde. Laat ons zijne bewijzen nagaan.

Hij vindt vooreerst een bewijs in de termen der wet, die spreekt van broeders *of* hunne kinderen (DEM. Macart. § 51), maar van zusters *en* hare kinderen. Behalve dat het gevaarlijk is eene gevolgtrekking te maken, waarbij twee woorden in het spel komen die zoo dikwijls verwisseld zijn als ἤ en καί, zoo spreekt ISAEUS zelf in de plaats, die BUNSEN n. 57 aanhaalt, van broeders *en* hunne kinderen. Hij schijnt intusschen aan dit argument weinig gehecht te hebben, maar voegt er twee plaatsen uit ISAEUS bij, die zonder zijne onderstelling niet zouden kunnen verklaard worden.

De eerste is in de redevoering van ISAEUS over de nalatenschap van DICAEOGENES. Deze DICAEOGENES had noch kinderen noch broeders achtergelaten, maar alleen vier zusters, onder welke de nalatenschap derhalve gelijkelijk moest verdeeld worden, doch een bloedverwant des overledenen toont een testament, waarbij zijn zoon, insgelijks DICAEOGENES genoemd, door den overledene wordt geadopteerd met één derde der erfenis. Door het voorbrengen van een ander testament berooft deze later de zusters zijns aangenomen vaders van de overige twee derden. In een der processen welke door één der zonen dier zuster gevoerd zijn, spreekt deze de redevoering uit, die wij als die van ISAEUS bezitten. Om echter de quaestie goed te begrijpen, dient er van de familie nog meer gezegd te worden. De eerste

dezer zusters was gehuwd geweest met Polyaratus en had één zoon, hem, die de redevoering uitspreekt: de tweede met Democles gehuwd had nooit kinderen gehad. Van de derde, die met Cephisophon gehuwd was geweest, wordt een zoon Menexenus en eene dochter genoemd. De vierde, de vrouw van Theopompus, had eenen zoon Cephisodotus met nog meerdere kinderen. De vier echtgenooten waren echter allen reeds gestorven. Het blijkt intusschen gemakkelijk, dat eigenlijk alleen de vier zusters erfden en niet hare kinderen, en wel uit de waarlijk niet dubbelzinnige woorden bij Isaeus § 6, waar hij zegt: *οἱ ἡμέτεροι πατέρες ἐνείμαντο τὸν κλῆρον*, namelijk als de *κύριοι* hunner echtgenooten, en een weinig verder: *ἑκάστη τὸ μέρος ἐπεδικάσατο τῶν Μενεξένου θυγατέρων.* Doch welke zijn nu de plaatsen, die zwarigheid geven? Vooreerst § 9, alwaar de spreker zegt, dat, toen Dicaeogenes zijn tweede testament voorbragt, hij daarmede aan de dochter van Cephisophon, de weduwe van Democles en de moeder van Cephisodotus de erfenis ontnam. Doch, zegt men, hoe is dit mogelijk? Cephisophon had nog een zoon, Menexenus? Werd deze dan niet evenzeer als zijne zuster uit de erfenis verdreven? En hoe kon die zuster erven, als zij een broeder had? De zwarigheid wordt nog grooter in § 12, alwaar Menexenus gezegd wordt evenveel te moeten erven als de spreker. Hieruit zal dus volgen dat de zusters met hare kinderen gelijkelijk deelden: hoe kon anders Menexenus, die eene zuster had, die ook erfgename was, evenveel geërfd hebben als de eenige zoon zijner tante? Doch hier tegenover staat, dat § 16 de erfenis gezegd wordt te behooren aan de zusters van Dicaeogenes, en van hare kinderen wordt niet gesproken. Hetzelfde is het geval in § 20. Nemen wij de conjectuur van Reiske op § 26 aan (zie n. 61 van Bunsen) dan hebben wij aldaar eene zuster van den spreker, die evenveel erft als hare moeder. Door deze conjectuur, die intusschen ook door Schömann verworpen wordt, zou Bunsen's vermoeden tot zekerheid komen.

De moeijelijkheden, waarin wij geraakt zijn, zullen zich gemakkelijk oplossen. Allereerst § 26. Men heeft in den Dicaeogenes, die aldaar zijne zuster aan Protarchides verlooft, den jongsten Dicaeogenes willen zien, en geraakte daardoor in zwarigheden. Hoe kon diens zuster regt hebben op de nalatenschap?

Welligt is de plaats bedorven, maar zooveel is zeker dat hier de erflater DICAEOGENES bedoeld wordt. Hij verlooft toch zijne zuster met eene bruidschat van 4000 drachmen. Nu gaf volgens § 35 de erfenis een jaarlijksch inkomen van 8000 drachmen. Deze bruidschat was dus vrij aanzienlijk, maar dat vrijgevigheid niet tot de deugden van den jongsten DICAEOGENES behoorde, leeren wij uit § 11. Ook is het ongeloofelijk, dat hij zal getracht hebben eene bruidschat terug te nemen, die hij zelf gegeven had; 't was dan eenvoudiger ze nooit gegeven te hebben. De eenige zwarigheid, waarom men geaarzeld heeft, op deze plaats aan den ouderen DICAEOGENES te denken, ligt daarin, dat § 5 de echtgenooten zijner vier zusters genoemd worden en hieronder PROTARCHIDES niet is. Het laat zich evenwel denken, dat de tweede zuster, die met DEMOCLES gehuwd was geweest, vroeg weduwe is geworden. Zij was het althans reeds, toen DICAEOGENES zijn tweede testament voorbragt, zie § 9, alwaar anders zou staan: *τὴν Δημοκλέους οὖσαν γυναῖκα*; ik verbeeld mij, dat de oudste DICAEOGENES zijne zuster, toen zij weduwe was, ten tweeden male uitgehuwelijkt heeft aan PROTARCHIDES. De zwarigheid, die SCHÖMANN hiertegen opwerpt, dat de spreker nader moest aanduiden, wie zijner tantes bedoeld werd, is niet overwegend.

Gemakkelijker lost het zich op, 't geen de spreker § 9 zegt, dat DICAEOGENES de moeder van CEPHISODOTUS en hem zelven van alles beroofd heeft. CEPHISODOTUS namelijk moet eenige zoon zijn geweest, en de kinderen, waarvan in de volgende § spraak is, waren alle meisjes, die niet erfden, daar zij eenen broeder hadden.

Eindelijk hebben wij nog de vrouw van CEPHISOPHON, die als zuster van DICAEOGENES erfde, maar hare dochter erfde ook, ja wordt zelfs alleen genoemd § 9 en haar zoon MENEXENUS had evenveel geërfd, als de spreker, die eenig kind was. Ik stel mij de zaak aldus voor: CEPHISOPHON had slechts één kind, eene dochter, die dus na den dood harer moeder het deel van deze in de nalatenschap erfde. Bij testament had hij MENEXENUS geadopteerd, die dan volgens de Attische wetgeving op dit stuk zijne aangenomene zuster moest huwen. Op deze wijze verklaart zich van zelf, hoe nu eens de moeder, dan de dochter,

dan de zoon genoemd worden en deze als erfgenamen een even groot deel konden verkrijgen.

Ik geloof niet dat in deze redevoering nog zwarigheden kunnen gevonden worden, en ben zelfs van meening, dat op deze wijze alleen verschillende kleine moeijelijkheden zich laten verklaren, die anders voor de uitleggers nog overbleven, doch welke ik thans niet wil uitwerken. Ik spoed mij tot de andere plaats bij ISAEUS, in de rede over de nalatenschap van PHILOCTEMON. Om niet door disputeren nu tegen dezen dan tegen genen onverstaanbaar te worden, zal ik alleen zeggen, dat ik BUNSEN, SCHÖMANN en SCHELLING over deze oratie naauwkeurig gelezen heb, en zal dan mijn eigen weg gaan, datgene motiverende, wat aan redelijken twijfel onderworpen kan zijn.

Zekere EUCTEMON had vijf kinderen, PHILOCTEMON, HEGEMON, ERGAMENES en twee dochters, die met PHANOSTRATUS en CHAEREAS gehuwd waren. Zijne zonen bleven tot hunnen dood toe kinderloos, maar PHILOCTEMON adopteerde bij testament zijn' neef, den zoon van PHANOSTRATUS. Zijne zusters namelijk hadden, de eene bij PHANOSTRATUS twee zonen, en de andere, die met CHAEREAS gehuwd was, ééne dochter. De geadopteerde, tot wien dus zoo EUCTEMON er niet anders over beschikt had, de gansche nalatenschap komen zou, heette CHAERESTRATUS. EUCTEMON, die 96 jaar werd, was door twee zijner bloedverwanten ANDROCLES en ANTIDORUS er toe gebragt, om, na den dood zijner zonen, twee kinderen eener vrijgelatene als de zijne te erkennen, ja had zelfs den eenen als echt aangenomen en in de φράτρα doen inschrijven, doch bij testament hem één stuks gronds toebedeeld, om de regten zijner andere kinderen niet te zeer te benadeelen. Na den dood van PHILOCTEMON trachtte CHAERESTRATUS zich in het bezit van diens nalatenschap te stellen, waartegen ANDROCLES en ANTIDORUS opkwamen, die voorgaven dat de beide onechte zonen der vrijgelatene door PHILOCTEMON en ERGAMENES, welke zij voor de broeders van deze wilden doen doorgaan, geadopteerd waren, en dat dus aan den eenen de nalatenschap van PHILOCTEMON toekwam. Het is van gewigt op te letten, doch tot nog toe is het verzuimd, dat EUCTEMON sterft, terwijl dit proces hangende is. Nu wordt de zaak meer gecompliceerd. ANDROCLES en ANTIDORUS, die eerst hadden voorgewend, dat hun-

ne beide pupillen door PHILOCTEMON en ERGAMENES geadopteerd waren, doen ze nu weêr voorkomen als echte kinderen van EUCTEMON, die, daar zij PHILOCTEMONS adoptie van CHAERESTRATUS bestreden, tot de gansche nalatenschap geregtigd waren. Hetgeen nu voor ons belangrijk is, is hetgeen de redenaar zegt § 46: Ἀνδροκλῆς, ὅςις εἴληχε μὲν αὐτῷ τῆς θυγατρὸς τῆς Εὐκτήμονος, (CHAEREAS was reeds overleden) ὡς οὔσης ἐπικλήρου, καὶ αὐτοῦ τοῦ κλήρου τοῦ Εὐκτήμονος πέμπτου μέρους, ὡς ἐπιδίκου ὄντος. Men kan niet vreemd vinden, dat ANDROCLES als bloedverwant zijne regten op eene der beide dochter van EUCTEMON heeft willen doen gelden, zoo volgens zijn beweren PHILOCTEMON zonder testament gestorven was. Maar dan moet iedere dochter de helft van EUCTEMONS nalatenschap gekregen hebben, en hij eischte slechts één vijfde. BUNSEN tracht dit te verklaren door aan te nemen, dat de beide zusters van PHILOCTEMON met hare drie kinderen de nalatenschap gelijkelijk deelden. Doch in de aangehaalde woorden is geen spraak van de nalatenschap van PHILOCTEMON, den broeder dier beide vrouwen, maar van haren vader EUCTEMON. De zaak schijnt zich aldus te hebben toegedragen. GANS heeft SCHÖMANN verleid om te gelooven, dat de oratie niet zoo als de titel uitwijst over de erfenis van PHILOCTEMON handelt, maar over die van EUCTEMON, doch is door SCHELLING voldoende wederlegd. Er is in de oratie wel degelijk van beider bezittingen spraak, gelijk ieder onbevooroordeelde erkennen moet. Nu kan men wel zeggen, dat ANDROCLES gedrag onwettig was, maar hij moet toch met eenige waarschijnlijkheid zijn regt op één vijfde van EUCTEMONS nalatenschap hebben kunnen doen gelden. De geleerden hebben, alleen daar zij er niets beters op wisten, hunne toevlugt genomen tot de onderstelling die ik mij heb voorgesteld te bestrijden; geef ik eene andere althans *mogelijke* verklaring, dan geloof ik dat iedere grond voor hun gevoelen vervallen is.

PHILOCTEMON dan had, zoo als te *Athene* zoo dikwijls gebeurde, een gedeelte der bezittingen zijn vaders reeds bij diens leven in eigendom ontvangen, zoo als men het uitdrukte, χωρὶς ᾤκει. Ik gis, vooral om § 38, dat dit de helft van EUCTEMONS bezittingen zal geweest zijn, waarover hij derhalve vrijelijk mogt beschikken. Hoe toch zou hij anders het regt hebben gehad

zijn testament te maken? Hij adopteert CHAERESTRATUS, den zoon zijner zuster, tot wien dus de gansche nalatenschap komen moest. Nu had PHILOCTEMON wel het regt te adopteren, maar deze adoptie benadeelde zijne beide zusters schromelijk. Niet alleen zijne, maar ook zijns vaders bezitting zoude aan zijne zusters vervallen, zoo hij kinderloos stierf; thans kregen zij niets. Wel adopteerde hij volgens Attisch gebruik zijn naasten bloedverwant, maar daarmede waren diens moeder en broeder niet geholpen. Ik gis nu, dat hierin aldus voorzien werd. PHILOCTEMON had wel in eigendom de helft van zijns vaders bezittingen, maar de boedel was niet gescheiden. Adopteerde hij niet, dan verviel, behalve zijne helft, waarover hij intusschen vrij beschikken mogt, de andere helft aan zijne beide zusters, dus aan ieder één vierde, en aan ieder der beide zonen der eerste later één achtste. Nu mogt men bij adopties bepalingen maken omtrent de erfenis[7], opdat niet die adoptie zelve eene al te schreeuwende onregtvaardigheid jegens de naaste bloedverwanten zou zijn. Met onderling goedvinden besluit dus EUCTEMON in het testament, dat hij kort na dat van zijnen zoon maakt, het volgende[8]: hij geeft aan zijnen kleinzoon, den aangenomen zoon van PHILOCTEMON, een achtste zijner nalatenschap, zooveel als dezen uit *zijns grootvaders* bezitting ten goede komen zou, zoo hij niet geadopteerd was, hetgeen met de helft, die hij als de bezitting zijns aangenomen vaders erft, vijf achtsten van het gansche vermogen uitmaakt. De overige drie achtsten verdeelt EUCTEMON onder zijne beide dochters, die dus drie zestienden, d. i. nagenoeg één vijfde van het geheel elk verkrijgen; zoo hij niet aldus gehandeld had, dan had CHAERESTRATUS alles moeten erven. Kort te voren was PHILOCTEMON gestorven, en CHAERESTRATUS, die zich in het bezit van diens nalatenschap wil stellen, wordt hierin verhinderd door ANDROCLES, die voorgeeft, dat zijn pupil, dien hij voorwendde den halven broeder van PHILOCTEMON te zijn, door dezen geadopteerd was. Terwijl dit proces hangende is, sterft ook EUCTEMON, en ANDROCLES eischt volgens het

---

7) MEI. Att. Proc. p. 441.

8) Iets dergelijks schijnt SCHÖMANN p. 338 voor den geest gehad te hebben.

testament van dezen, dat hij oorspronkelijk niet aanvalt, diens dochter, die inmiddels weduwe geworden was, de tante van CHAERESTRATUS, ten huwelijk, met het vijfde gedeelte der nalatenschap, dat haar volgens het testament van haren vader werd toebedeeld. Verkreeg hij haar en won hij het proces over het testament van PHILOCTEMON, dan bekwam hij met zijn' pupil $\frac{4}{5}$ der gansche nalatenschap, juister $\frac{13}{18}$. Dit verzoek nu wordt door de regters van de hand gewezen en nu verandert ANDROCLES van taktiek. Toen het hem nog alleen te doen was om de erfenis van PHILOCTEMON, heeft hij zijn pupil als diens aangenomen zoon doen voorkomen, omdat hij dan natuurlijk meer kans had de regters te overtuigen, dat het testament, dat CHAERESTRATUS voorbragt, ondergeschoven was. Hij begrijpt echter, dat zijne zaak zeer slecht staat, nu middelerwijl EUCTEMON gestorven is. Verliest hij toch zijn proces over PHILOCTEMONS nalatenschap, dan heeft hij daardoor ook de nalatenschap van EUCTEMON verbeurd. Hij ziet het gevaar in, de voorgewende adoptie der beide onechte zonen van EUCTEMON door hunne halve broeders vol te houden. Wordt die adoptie onwaar bevonden, gelijk zij was, dan kan hij niet weder in hetzelfde proces beweren, dat zij de adoptie vrijwillig hebben opgezegd, want dit mag niemand, zonder een zoon achter te laten in het huis zijns overledenen aangenomen vaders; en zijne pupillen zijn niet of naauwelijks meerderjarig. Zij worden derhalve van de erfenis hunner voorgewende aangenomen vaders verstoken en erven even min van hunnen natuurlijken vader EUCTEMON. Deze redenen, dunkt mij, bragten ANDROCLES er toe, de beide pupillen weder als zonen van dezen te doen voorkomen; nu hadden zij zoowel op de nalatenschap huns vaders als op die huns halven broeders het beste regt. Op deze wijs was de kans dubbel, en zoo vervolgde ANDROCLES zijn proces.

Ik wil natuurlijk niet beweren, dat de gedachten van ANDROCLES juist zóó moeten geweest zijn, als ik mij die voorstel. Maar dit is zeker, dat mijne beschouwingswijze twee voordeelen heeft, vooreerst dat zij doet begrijpen, hoe ANDROCLES aldus heeft kunnen handelen, als wij bij ISAEUS lezen, iets waarvan men elders de uitlegging te vergeefs zoekt; in dergelijke gevallen is toch eene tirade over de slechtheid en domheid van iemand

niet voldoende. Ten andere wordt op deze wijze ongezocht verklaard, hoe Androcles het vijfde gedeelte eischen kon van het vermogen eener weduwe, die hij beweerde dat *ἐπίκληρος* was, dus geene broeders had, op hetzelfde oogenblik dat hij de echtheid van twee zonen haars vaders trachtte aan te toonen. De overige bijzonderheden, die Isaeus mededeelt en welke vrij talrijk zijn, zullen zich gemakkelijk schikken in mijne voorstellingswijze. Hiermede zijn, geloof ik, alle argumenten wederlegd, die pleiten voor het gevoelen, dat zoo iemands zusters erfden, zij met hare kinderen de erfenis gelijkelijk deelden, hetzij met hare eigene, hetzij met die van vooroverledene zusters.

Ofschoon ik mij eigenlijk alleen het bespreken van dit geval had voorgesteld, gebruik ik thans de gelegenheid om nog eene opmerking over een verwant geval te maken.

Bij Dem. Macart. § 51 wordt een stuk medegedeeld, dat geacht wordt de wet te zijn, waarmede Solon de erfopvolging bij versterf geregeld heeft. Men weet hoe weinig vertrouwen dergelijke stukken bij de Redenaars gewoonlijk verdienen, en met dit stuk is het niet beter gesteld dan met de meeste. De bepalingen in deze wet zijn zeker juist, want wij vinden ze alle bij de Redenaars terug, die ze bij verschillende gelegenheden *in* den tekst als Solons eigene woorden aanhalen. Men heeft hieruit een geheel gemaakt, hetwelk als toonbeeld zou kunnen dienen van de geroemde kortheid van *Athenes* wetten, daar het stuk volstrekt onverstaanbaar is. Om het leesbaar te maken heeft Bunsen er geheele woorden tusschen gevoegd en dan geeft het waarschijnlijk den vorm, welken Solons bepalingen hadden, vrij naauwkeuring terug. In één woord de wet geeft niets meer dan wij zelven uit de Redenaars kunnen opmaken. Al aanstonds geeft het begin der wet, welke ik hier alleen wil behandelen, hiervan twee sprekende voorbeelden. Dit begin luidt aldus: *Ὅςις ἂν μὴ διαθέμενος ἀποθάνῃ, ἐὰν μὲν παῖδας καταλίπῃ θηλείας, σὺν ταύτῃσι, ἐὰν δὲ μὴ, τούσδε κυρίους εἶναι τῶν χρημάτων· ἐὰν δ' ἀδελφοὶ ὦσιν ὁμοπάτορες, καὶ ἐὰν παῖδες ἐξ ἀδελφῶν γνήσιοι, τὴν τοῦ πατρὸς μοῖραν λαγχάνειν.* Twee fragmenten van Solons wetgeving, die echter op zich zelf geenen zin geven. De eerste bepaling der wet bevat natuurlijk, dat

zoo iemand zonder testament sterft en alleen dochters nalaat, deze als ἐπίκληροι door den naasten bloedverwant met de erfenis ten huwelijk kunnen geëischt worden. Ik vraag echter ieder die slechts een weinig Grieksch verstaat, of het mogelijk is dat deze woorden dien zin hebben. Toch bewijst de oud-Attische dat. plur. genoegzaam dat wij het hier met een oud fragment te doen hebben. Het is zeer waarschijnlijk dat de compilator dezer fragmenten de volgende plaats voor oogen heeft gehad, waaruit wij kunnen zien, wat SOLON op dit stuk had bepaald. Ik bedoel Is. Pyrrh. Hered. § 68, waaruit wij zien hoe hij aan zijne onverstaanbare formule σὺν ταύτῃσι komt; ὁ γὰρ νόμος διαρρήδην λέγει ἐξεῖναι διαθέσθαι, ὅπως ἂν ἐθέλῃ τις τὰ αὑτοῦ, ἐὰν μὴ παῖδας γνησίους καταλίπῃ ἄρρενας· ἂν δὲ θηλείας καταλίπῃ, σὺν ταύταις. Uit deze of althans dergelijke plaatsen heeft hij eene uitdrukking overgenomen, zonder die te begrijpen. Even weinig kan τούσδε een paar woorden verder beteekenen *de volgende*, gelijk de zamenhang eischt. Erger is het echter met de bepaling zelve. Er moet staan, dat als iemand geene kinderen nalaat, zijne broeders tot de erfenis geregtigd zijn, en dat de kinderen van vooroverledene broeders de portie van hunnen vader of staaksgewijze erven. SCHELLING echter, die meerdere fouten begaan heeft, omdat hij zich streng aan de woorden der wet wilde houden, heeft met regt gezien dat de woorden zoo als zij daar staan dit nimmer kunnen beteekenen, en verzint nu p. 114 eene verklaring, die van allen grond ontbloot is. Na iemands afstammelingen erft zijn vader, zegt hij, en te regt. Doch nu moeten de aangehaalde woorden beteekenen, dat broeders en broeders kinderen de erfenis verdeelen, die anders aan den vader des overledenen gekomen zou zijn, zoo deze nog in leven was. Ik zou veel kunnen zeggen om dit gevoelen aan te vallen, dat op zich zelf wel waar is, maar in deze wet niet staat, maar de opmerking zij voldoende dat vooreerst in deze wet uitdrukkelijk van het erven des vaders had moeten gesproken worden (een nieuw bewijs voor de onvolledigheid) en dat de μοῖρα πατρός welligt gezegd zou kunnen worden, zoo deze een *deel* der erfenis van zijnen zoon verkreeg, maar niet nu, daar hij slechts universeel erfgenaam zijn kan. Eene dergelijke fout begaat SCHELLING p. 108, als hij uit de boven behandelde woor-

den σὺν ταύτῃσι afleidt, dat de dochters voor de helft als ἐπίκληροι erven, en de nalatenschap voor de andere helft aan de naaste erfgenamen vervalt. Het gevoelen heeft niets waarop het steunt; ware het der moeite waard, dan zou ik het tegendeel bewijzen uit ISAEUS redevoering over de nalatenschap van CIRON.

Haarlem, *Mei* 1852. S. A. NABER.

BLADVULLINGEN.

VIRG. *Aen.* *V.* 530 vlgg.:

Nec maxumus omen
Abnuit Aeneas; sed[1] laetum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis ac talia fatur:
Sume pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honorem[2].
Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
Cratera inpressum signis, quem Thracius olim[3]
Anchisae genitori in magno munere Cisseus[4]
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.

Indien de zesde der bovenstaande versregels van VIRGILIUS zelf is, dan heeft hij er weinig ongelukkiger gemaakt. Ik voor mij kan niet gelooven dat het zoo is, en mij dunkt dat dit uit eene oplettende lezing der geheele plaats in haren zamenhang duidelijk blijken moet. Laat ons zien. AENEAS wil den grijzen ACESTES met een buitengewoon geschenk vereeren voor de buitengewone verschijning die er met zijn pijl bij den wedstrijd op *Sicilie* plaats had, door boven in de lucht in brand te geraken en even als een komeet te verdwijnen. Dat ACES-

[1]) Cod. Med. (Ed. Foggin. 1741) vs. 530 MAXIMUS 531. SET.

E M
[2]) 534. EXORTAM (A eras.). — HONORES. (S eras.).

H
[3]) 536. CRATERAM (M insuper eras.). — TRACIUS OLI—

[4]) 537. GENITORIS (S ins. eras.). — CISSAEUS. . — 538. MONIMENTUM.